

חגיגות העשור למדינת ישראל 1958 – 1959 ושילובו של שיחזור טקס הכרזת

המדינה במסגרת החגיגות¹

ד"ר אסף זלצר, בית הספר לחינוך האוניברסיטה העברית;

החוג ללימודי ארץ ישראל וגאוגרפיה מכללת בית ברל

החל מאפריל 1958 ועד יום העצמאות של תשי"ט ציינה מדינת ישראל את חגיגות העשור לקיומה. פרויקט חגיגות העשור היה המשך והרחבה של המסורת שנוצרה במדינת ישראל החל משנת העצמאות הראשונה. אלא, שבחגיגות אלו ובניגוד לאירועי יום העצמאות הקודמים פעלה המדינה על מנת לייצר מספר גדול של אירועים במשך תקופה ארוכה. התוכניות הראשונות לחגיגות נרקמו במשרד ראש הממשלה ובחברה הממשלתית לתיירות. לאחר גלגולים בירוקרטיים שונים הוקמה מועצת העשור וגם וועדת העשור. הוועדה הייתה האחראית בפועל לתכנון החגיגות, פיקוח על ביצוען וגם דיווח עליהם.

כבר מראשית פעילות התכנון היה ברור למארגנים כי יש להביא את החגיגות אל העם ולא את העם לחגיגות. לשם כך תכננו בוועדה אירועים בכל רחבי הארץ. אלא שלמרות שאיפה זו ופעילות אינטנסיבית של מרכז ההסברה ביישובי הספר השונים, האירועים המרכזיים התקיימו בערים הגדולות. מבין הערים הגדולות זכתה ירושלים למספר גדול של אירועים וזאת בשל העדפת היתר לה זכתה מרשויות המדינה ומוועדת העשור. לעוסקים במלאכת הכנת החגיגות ולפרנסי ירושלים היה ברור כי אירועי העשור הינם הזדמנות טובה לשדרוג מעמדה של העיר ברמה המקומית והבינלאומית, ומתוקף כך פעלו למען הבאת מירב החגיגות אל העיר. להבדיל מירושלים שזכתה לתמיכה גורמים פוליטיים ושלטוניים פרנסי חיפה עמלו רבות על הבאת חגיגות אל העיר. למרות העדפה שניתנה לירושלים זכתה חיפה לארח במהלך החגיגות סדרה גדולה של פסטיבלים ואירועים בעלי משמעות לאומית (פסטיבל הפרחים; פסטיבל הפרחים ועוד). לעומת שתי הערים הללו, שהיו פעילות ביותר, העדיפה תל אביב לרכז את מאמציה בחגיגות היובל לייסודה של העיר

¹ . א' זלצר, 'השתקפויות מדינה ומרחבה בחג לאומי – אירועי העשור למדינת ישראל (1958 – 1959)', חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים תשס"ו.

(1959). החלטה זו התקבלה במידה רבה לאחר ההחלטה של וועדת העשור להעדיף את ירושלים על פני תל אביב (ורמת גן) באירוח תערוכת העשור (התערוכה המרכזית להצגת הישגי המדינה, שהתקיימה לבסוף בבנייני האומה). למעשה מכל מגוון האירועים הלאומיים הרשמיים שהתקיימו במהלך החגיגות זכתה תל אביב לארח את אירוע שחזור תערוכת העשור (ראו הרחבה בהמשך).

בנוסף להחלטה לפרוס את האירועים בכל אזורי הארץ ובמשך תקופה ארוכה (לאחר דיונים רבים הוחלט על שנה שלמה) השתרשה בקרב פקידי העשור התפיסה כי החגיגות צריכות להיות "ספונטניות ומאורגנות". לשיטתם החגיגות צריכות לאפשר לעם לחגוג את הישגי המדינה במתכונת הדומה לשמחה הספונטנית שפרצה ביישוב בעקבות החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר. כדי לעמוד במשימה זו יזמו בוועדה את ייסודם של במות הבידור המרכזיות (בהם הייתה תכנית אחידה ועיצוב אחיד של תפאורה; במקרה זה זכתה תל אביב לעדנה כאשר במות הניסוי הוקמו במרחב העיר). ברוח זו גם אורגן גם טקס שחזור הכרזת המדינה כאשר הרחוב קושט ונסגר לתנועה; התזמורת מוקמה מחוץ לאולם והשמיעה את קולה ועוד.

לא כאן המקום לעמוד על מידת הצלחתן של החגיגות והשפעתן על רוח העם בתקופה. כמזכרת מן החגיגות נשארו לנו עד היום כמה אירועים כמו למשל חידון התני"ך, במות הבידור ואפילו המסורת לקשט את המרפסות והרחובות (שאמנם התקיימו עוד לפני העשור אבל בזמן החגיגות זכו להעצמה והסדרה). הקורא את הטקסט שכאן על אירוע שחזור טקס ההכרזה צריך לזכור שהיה זה רק אחד אחד מעשרות האירועים של החגיגות. אחד האירועים שנועד להמחיש לציבור – הישג והחדש (העולים החדשים) – את ההישג המרכזי של התנועה הציונית ושל היישוב בארץ ישראל – הקמת מדינת ישראל.

ד.2. 4 שחזור טקס הכרזת המדינה - שחזורו של אירוע מכונן

טקס הכרזת המדינה היה לאירוע המכונן של המדינה וסימן לימים את מועדו וייעודו של יום העצמאות.² עד לחגיגות העשור לא זכה טקס זה להתייחסות מיוחדת או לההדרה. אמנם, הרעיונות בנוגע לשחזורו או הנצחתו הועלו על ידי ועדות יום העצמאות הקודמות, אך בכל שנה נדחה הביצוע מסיבות שונות.³ בפעם האחרונה שהוחלט לדחות את הרעיון הוצע כי השחזור יתקיים במסגרת חגיגות העשור.⁴ ועדת קולק אימצה באופן חלקי את הרעיון ואף המליצה על קביעת לוח זיכרון בחזית הבניין לציון המאורע. במסגרת ההתארגנות של ועדת העשור הוחלט כי

² עזריהו, פולחני מדינה, עמ' 19 – 35.

³ פרוטוקול משיבה מס' 3 של ועדת יום העצמאות תשט"ז, 12/12/55, א"מ 43 ג 5368 /9.

⁴ פרוטוקול מס' 11 משיבת ועדת יום העצמאות תשט"ז, 9/4/56, א"מ 43 ג 5368 /10.

האירוע ישולב בתכנית "שבוע העצמאות" ובאחריות המלאה של הוועדה לחגיגות העצמאות תשי"ח. בביצוע השחזור נעזרה הוועדה באגפים נוספים של ועדת העשור, בעיריית תל-אביב ובהנהלת המוזיאון.⁵ שילובו של האירוע בשבוע הפותח את החגיגות ועובדת היותו מרכיב חשוב בזיכרון הקולקטיבי הלאומי, העניקו לו את המעמד של אירוע שיא. זאת ועוד, בדיקת מרכיבי האירוע והשוואתם לאירוע המקורי מציגים פן אחר בדרכה של המדינה בעיצוב הזיכרון והתודעה הלאומית. באירוע המשוחזר, בדומה לאירוע המקורי ניתן לאתר שתי זירות פעילות מרחביות – אחת במרחב שמסביב למקום ההכרזה והשנייה בתוך האולם, ומעשה תוכני אחד. כל אלה יוצרים יחד את המשמעות של האירוע. ההבדל המרכזי בין שני הטקסים הללו היה העובדה כי לא ניתן היה לשחזר את הדרמה הגדולה שהייתה בה' באייר תשי"ח: "אפשר לשחזר מאורע היסטורי, אך אי אפשר לשחזר את הרטט ואת תחושת המעשה ההיסטורי – בייחוד שלא שחקנים מגלמים את דמויות הגיבורים".⁶

ההכנות לביצוע השחזור החלו להתגבש רק בימי ועדת העשור והאחריות על תכנון והפקת האירוע הוטלה, כפי שצינתי, על ועדת חגיגות העצמאות. בשל חשיבות הנושא דנה בו גם ועדת הטקסים הממשלתית ואף ראש הממשלה היה מעורב בפרטים.⁷ מעורבותו הייתה רבה ושונה באופן מובהק ממעורבותו בשאר אירועי החגיגות. פרטים רבים בנוגע לטקס ועיצוב הזירה (החיצונית והפנימית) הובאו לידיעתו והוא זה שהכריע בעניינם. כך לדוגמה קבע בן-גוריון את המדיניות בעניין השארת כסאות ריקים עבור חברי הממשלה הזמנית שנפטרו.⁸ בנוסף לכך, ואולי יותר מכל היה ראש הממשלה מעורב בניסוח לוח ההנצחה למאורע שנקבע בחזית הבניין. ואכן, היה זה הוא שאישר את הניסוח המוצע ואף השתתף בחשיפתו בתום הטקס, בצוותא עם נשיא המדינה.⁹

הכוונה המקורית של מארגני אירוע הכרזת המדינה במאי 1948 הייתה לשמור עליו בסוד. חברי מועצת העם שהוזמנו לאירוע נתבקשו לשמור על חשאיות ולהתייצב בשעה היעודה לטקס במוזיאון תל-אביב. הסודיות לא נשמרה במלואה, לאחר שחלק מהעיתונים היומיים פרסמו בבוקרו של אותו יום על הכוונה לשדר את טקס ההכרזה בתחנת הרדיו החדשה של המדינה. למרות שהאירוע הפך לגילוי, ולנוכח העובדה כי בארץ עוד היה שלטון אחר (בריטי), לא נעשתה בזירה החיצונית שמסביב למוזיאון כל פעילות לציון המאורע המתקרב, זולת סגירתו של המרחב

⁵ . תיק אירוע – ישיבה חגיגית של מועצת המדינה הזמנית, [ללא תאריך כתיבה], אי"מ 62 / ג 749 / 1.

⁶ . 'שיחות – שיחזור ההיסטוריה', מעריב, 27/4/58, עמ' 2; דזנר, שקיפות הכוח הנראה, פרק ב' הערה 65, עמ' 51 – 52.

⁷ . מכתב מאת: ש' ארזי אל: ט' קולק מיום 27/2/58, אי"מ 62 / ג 749 / 5.

⁸ . פרטי כל ישיבה מס' 7 של ועדת הטקסטים הממשלתית, מיום 10/4/58, אי"מ 62 / ג 738 / 9.

⁹ . תמונת החשיפה: "הסרת הלוט מעל לוח הזכרון במוזיאון תל-אביב, ה' אייר תשי"ח, 25/4/58". שנת העשור – סיכום פעילות, תמונות [ללא ציון עמודים].

על ידי מחסומי משטרה ואנשי ביטחון.¹⁰ הרחבה שבחזית הבניין לא סודרה ואורגנה ומשמר קטן של חילים התייצב בפתח הבניין בנוסף לחגורת אנשי הביטחון במעגלים הרחוקים יותר. התקבצות הצלמים והקהל הרחב הייתה ספונטאנית ובלתי מאורגנת והיא גדלה לקראת סיומו של הטקס, כאשר מעגלי הביטחון והשמירה נפרצו.¹¹ זאת ועוד, רק בבתים בודדים בקרבת המוזיאון ניתן היה למצוא את דגלי המדינה ועיריית תל-אביב לא פעלה לעיצוב הזירה בסממנים לאומיים. לעומת זאת, באירוע המשוחזר פעלה ועדת העשור, עיריית תל-אביב וצה"ל (באמצעות הג"א) על מנת לעצב את זירת השחזור: "ברצוננו להבטיח את קשוט חזיתות הבנינים באזור המוזיאון, ובכך לשוות אווירה חגיגית לסביבה".¹² הפעילות בזירה זו כללה התייחסות לכל מרחב שדרות רוטשילד (בין רחוב נחלת בנימין לרחוב הרצל). השדרה גודרה וקושטה וכך גם הבתים במרחב הקרוב אל חזית המוזיאון. לצורך הקישוט גייסה הוועדה גם את תושבי הבתים הסמוכים לבניין המוזיאון ואף העצימה מראש את תרומתם האפשרית: "יוזמתך הברוכה תשווה חגיגות למעמד".¹³ על גג הבניין הונפו שני דגלים – דגל הלאום ודגל הנשיא (שהונף עם הגעתו לטקס).¹⁴ בנוסף לפעילות הקישוט והסידור של המרחב הוצבה בחזית הבניין תזמורת המשטרה שתפקידה היה להנעים את זמנו של הקהל הממתין לאירוע ולקבל בתרועות הצעדה את המכובדים שהגיעו אל הטקס.¹⁵ הנוכחות הרבה של סמלי המדינה באירוע המשוחזר וההתערבות של המארגנים בנוף השדרה נועדו לאפשר את קיומו של האירוע בסביבה אחרת מזו בה התקיים האירוע המקורי. כאן, בניגוד לבמות הבידור בהם נעשה ניסיון לשחזר את הספונטאניות של ליל כ"ט בנובמבר, ניסו המארגנים לעצב זירה המצביעה על הצלחת המעשה – ריבונותה ועצמאותה של המדינה. באירוע המקורי הוקמה המדינה במידה רבה באופן חשאי ואילו כאן, כעבור עשור יכלו כולם לציין מאורע זה באופן גלוי וברור.

הזירה הפנימית של המוזיאון, עם שולחן ההכרזה ומקום מושבם של האורחים והמכובדים הייתה מעוצבת בצניעות. ברקע של שולחן הכבוד הייתה תלויה תמונתו של הרצל ובשני צידיה דגל ישראל.¹⁶ תפאורה צנועה זו השתלבה במראה הכללי של האולם בו היו תלויות יצירות אומנות מאוסף המוזיאון. לכבוד הטקס הוחלפו התמונות ועל הקירות נתלו תמונות של אמנים יהודים

¹⁰ ז' שרף, שלושה ימים והם ג, ד, ה באייר תש"ח (12, 13, 14 במאי 1948), תל-אביב 1959, עמ' 217.

¹¹ תמונה: "הצלמים שלא צילמו רחבת המוזיאון אחרי ההכרזה, 14/5/48", צלמניה בתל-אביב, רודי ויסנשטין (1910-1992), [אין ציון למקום הוצאה], 2002, עמ' 76.

¹² מכתב מאת: ר' צור אל: צ' הורביץ מיום 13/02/58, א"מ 62 / ג 735 / 4.

¹³ חוזר, מטעם עשור לעצמאות ישראל – הוועדה העולמית, ללא תאריך, א"מ 62 / ג 735 / 4.

¹⁴ פרטי-כל, ישיבה מס' 7 של ועדת הטקסטים הממשלתית, מיום 10/4/58, א"מ 46 / ג 3004 / 16.

¹⁵ שחזור מעמד הכרזת המדינה, קול ישראל מלל-187.

¹⁶ תמונה: "ההכרזה על קום המדינה מפי דוד בן-גוריון, מוזיאון תל-אביב 14/5/48", צלמניה בתל-אביב, עמ' 77.

בלבד.¹⁷ בחזית האולם הוצבה כאמור במה ועליה שולחן הכבוד, סביבו ישבו חברי מנהלת העם (חוץ משניים מירושלים שלא הצליחו להגיע אל הטקס מחמת המצב בדרכים). מולם, במאונך ישבו חברי מועצת העם ומסביב בגורן, שורות הקהל שהוזמן לאירוע. הקהל, בהיקף של 250 איש (שקיבלו הזמנות?) כלל בין היתר את הרבניים הראשיים, חברי הוועד הלאומי, נציגי מוסדות הביטחון, ותיקי הציונות, חברי העירייה, קונסולים, ראשי תנועות ואורחים אחרים. נעדרו מן הישיבה, בשל מצוקות הביטחון, אנשי ירושלים, נציגי חיפה והיישובים שמצפון לה ואף נציגי היישובים מדרום לרחובות. הסדר המופתי באולם סייע בהבלטת במת הכבוד. בשל מספרם הרב של האורחים המוזמנים הוחלט להושיב את התזמורת הפילהרמונית (שהוזמנה לאירוע על מנת לנגן את "התקווה") בהרכבה המצומצם בקומה השנייה של האולם. באירוע המשוחזר סודרה במת הכבוד במתכונת דומה לזו שבאירוע המקורי. ההכנות לטקס השחזור כללו מספר ישיבות ודיונים ביניהם גם ישיבה שנערכה במוזיאון והייתה למעין חזרה גנראלית.¹⁸ האחריות על עיצוב האולם וקישוטו הוטלה על אוטה וליש מי שהיה מעורב גם בעיצוב האולם בתש"ח.¹⁹ וליש תכנן בקפדנות את מקומות הישיבה על פי בעלי התפקידים אז והיום ותוך התייחסות לבעלי התפקידים החדשים – נשיא המדינה, יו"ר הכנסת ועוד.²⁰ לצידה של הבמה היו תלויה תמונות אחרות אך המראה הכללי של האולם היה במבט כללי זהה.²¹ אל האירוע המשוחזר הוזמנו גם אלו שהיו באירוע המקורי אך גם ובעיקר מוזמנים חדשים. בהכנת רשימת המוזמנים היה מעורב אף ראש הממשלה.²² בלטו בנוכחותם חברי הכנסת, נציגי סגל הפיקוד הבכיר של צה"ל והמשטרה. בנוכחים לא נפקד מקומם של כל נציגי תנועות ההתיישבות השונות וכמובן פקידי ועדת העשור. דיון מיוחד הוקדש כאמור לסוגיית מקום ישיבתם של אלמנות חברי הנהלה שנפטרו ולהזמנתן של חבר הכנסת מאיר וילנר (נציג רק"ח).²³ בעוד שברחבה החיצונית שימשו הדגלים וקישוטי הרחוב עדות לריבונות ולעצמאות, היוותה ישיבתם של חברי הכנסת לצידם של קציני צה"ל והמשטרה עדות במרחב הפנימי של הטקס להישגי העצמאות.

¹⁷ . שרף, עמ' 226.

¹⁸ . מכתב מאת: ד"ר גולדשטיין אל: ט' קולק, אפריל 1958, א"מ 43 ג 19/5368.

¹⁹ . מכתב מאת: מ' חפץ אל: א' וליש, מיום 19/3/58, א"מ 62 ג 9/738.

²⁰ . חלוקת מקומות הישיבה נעשתה שמית, וליש הכין לכל כסא שלט ובו פרטי האיש המיועד לכסא זה. מכתב לוליש [ללא תאריך], א"מ 62 ג 9/738; מפה אוטו וליש, ללא תאריך א"מ 62 ג 9/738. כמו כן הוקצו מקומות עמידה. ראה התייחסות בכתב של ש' ארזי על מכתבה של א' הרצוג: "נא להוסיף לרשימת המוזמנים בעמידה". מכתב מאת: א' הרצוג אל: ש' ארזי מיום 14/4/58, א"מ 62 ג 9/738.

²¹ . ראה תמונות של במת הכבוד כפי שמופיעות בה, דונר, הוד והדר, עמ' 50.

²² . מכתב מאת: ג' יערי אל: ט' קולק, ד' ניב [ללא תאריך], א"מ 62 ג 9/738.

²³ . בעניין וילנר ראה המלצת הוועדה לחגיגות העצמאות לא להזמין. פרטי-כל ישיבה מס' 4 של הוועדה לחגיגות העצמאות תשי"ח, 19/2/58, א"מ 62 ג 9/729.

בעוד שבטקס המקורי הייתה קריאת מגילת העצמאות למרכיב המרכזי וקולו של בן-גוריון נצרב בזיכרון הלאומי של המאורע, בטקס המשוחזר הוטלה משימת קריאת המגילה על השחקנית חנה רובינא. קריאת המגילה התבצעה לאחר שראש הממשלה, דוד בן-גוריון נשא נאום לפני הנוכחים. בטקס המקורי לאחר קריאת המגילה וברכתו של הרב יהודה (פישמן) מימון התייחס בן-גוריון להיעדרותם של נציגי מועצת העם מירושלים וסיים את דבריו בקריאת המנשר של מועצת העם הזמנית. במהלך קריאת המגילה ליווה הקהל שישב בתוך האולם את הקריאה בקימה ובמחיאיות כפים. היה זה מחווה ספונטאנית שתאמה להתרגשות הכללית שליוותה את האירוע.²⁴ לאחר מכן נחתמה מגילת הקלף והושמעה "התקווה". האירוע המשוחזר נמשך אותו פרק זמן כמו זה המקורי, אך הוא כלל מספר מרכיבים שונים: נאום ראש הממשלה וברכתו של הרב מימון. לאקט החתימה לא נעשה שום פעולת שיחזור ולאחר קריאת מגילת העצמאות ושירת התקווה נסתיים הטקס.²⁵ אלא, שהאירוע המשוחזר כלל גם פעילות הנצחה, בדמות חשיפת לוח הזיכרון שהוצב בחזית הבניין (צילום מס' 1- לוח ההנצחה בחזית בניין מוזיאון תל-אביב ההיסטורי).²⁶ בניסוח הטקסט בלוח זה היה מעורב גם ראש הממשלה, דבר היכול להעיד במידה רבה על החשיבות שהוא ייחס לאירוע. חשיפת לוח הזיכרון נעשתה לענייני הקהל הרב שנאסף ועל ידי שניים מסמלי הריבונות של המדינה שזה עתה נולדה מחדש. הנצחת המאורע בלוח האבן בחזית הבניין נועדה לקבע את האירוע המשוחזר בתודעה ובזיכרון הלאומי לצידו של האירוע המקורי.²⁷

באירוע המקורי שודר הטקס ברדיו ובאירוע המשוחזר הועבר האירוע ברמקולים גם לקהל הרב שנתאסף מסביב למוזיאון.²⁸ הוצאת האירוע אל הקהל שבחוץ, העידה על החשיבות ביצירת המסגרת הספונטאנית מצד אחד ועל העצמאות והחופש שלא אפיינו את הלחץ והחשאיות סביב הטקס המקורי.

לאחר סיום הטקס ובעקבות עבודת השחזור שבוצעה במקום נתקיים משא ומתן עם עיריית תל-אביב בדבר רכישת המבנה ושימורו במתכונת ששוחזרה. תכנית זו יצאה לפעול כעבור זמן ובהתאם לכך הוחלט להשאיר את האולם כמו שהוא היה.

²⁴ . שרף, עמ' 229 – 230.

²⁵ . "אפשר לשחזר מאורע היסטורי, אך אי אפשר לשחזר את הרטט ואת תחושת המעשה ההיסטורי". במילים אלו תאר אחד העיתונאים, את ההבדל המהותי בין האירוע המקורי לזה המשוחזר. "שיחזור ההיסטוריה", מעריב, 27/4/58, עמ' 2.

²⁶ . "לוח ההנצחה", צילום אדוה זלצר, תל-אביב פברואר 2006.

²⁷ . יש לשים לב, שאין בלוח הזה כל אזכור לעובדה שהוא נקבע במקום זה באירוע המשוחזר. כמו כן אין כל ציון למועד שנת העשור או לוועדת העשור (כולל לדוגמה שילוב סמל). הינה כי כן, גם מזכרת פיזית זו משנת העשור לא נשארה בנוף כמוזוהה עם האירועים של התקופה.

²⁸ . שנת העשור, מי? מתי? היכן?, פרק א' הערה מס' 197, עמ' 9 – 10.

לקריאה נוספת:

א' זלצר, 'רגע של שחזור שנשכח', **עת-מול** 222 (תשע"ב), כריכה אחורית.